

جامعه‌شناسی توسعه بازوی گری به منابع

نویسندگان:

مهرداد ناظری

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دگزار امام

امیر هنرپور

سرشناسه	: ناظری، مهرداد، ۱۳۴۹-
عنوان پدیدآورنده	: جامعه‌شناسی توسعه با رویکردی به منابع/ نویسندگان مهرداد ناظری، امیر هنریور
مشخصات نشر	: تهران: روزنه، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۹۲ ص.: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار؛ ۱۴/۵ x ۲۱/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۳۳۴-۵۶۳-۱
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: واژه‌نامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: جامعه‌شناسی کاربردی
ناسه افزوده	: هنریور، امیر، ۱۳۴۲-
ده‌بندی دنگره	: ۱۳۹۴ ج ۲ HN۲۹/۵/ن
ردی دیویی	: ۳۶۰
جمله کتابشناسی ملی	: ۴۰۴۹۳۴۱

جامعه‌شناسی توسعه با رویکردی به منابع

نویسندگان: مهرداد ناظری، امیر هنریور

طرح جلد: امیر علایی

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۷۰۰ نسخه

قیمت: ۲۲۵۰۰ تومان

چاپ و صحافی: دانشجو

آدرس: خیابان میرزای شیرازی، نرسیده به مطهری، پلاک ۲۰۲، طبقه ۳، انتشارات روزنه

تلفن: ۸۸۸۵۳۷۳۰ - ۸۸۸۵۳۶۳۱ نمابر: ۸۶۰۳۴۳۵۹

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۳۴-۵۶۳-۱ ISBN: 978-964-334-563-1

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است *

فهرست مطالب

۹	سخن هزاره
۱۱	مقدمه و کار و توسعه و منابع ملی
۱۷	مقدمه مؤلف
۲۳	فصل اول: منابع شناسی
۲۳	چرا منابع در توسعه اهمیت دارند؟
۲۴	منابع اقتصادی
۲۶	منابع اجتماعی
۲۸	آیا منابع بیولوژیک منبع تلقی می‌شوند؟
۲۹	زمین و منابع طبیعی
۳۰	منابع تجدیدپذیر و منابع تجدیدناپذیر
۳۴	منابع، اقتصاد شبه‌مدرن، اقتصاد پایا
۳۵	آیا نفرین منابع یک حقیقت است؟
۴۰	ارزش‌گذاری منابع در برنامه‌ریزی‌های توسعه
۴۴	نسبیت و منابع
۴۸	منابع، هوشمندی و توسعه
۵۳	فصل دوم: چگونگی شناسایی عوامل اثرگذار در رابطه منابع و توسعه
۵۵	اهداف توسعه منبع‌محور
۵۹	متغیرهای مؤثر میان منابع و توسعه
۶۰	چه عواملی مکانیزم منابع را بر روی توسعه تغییر می‌دهد؟
۶۳	عوامل اثرگذار چگونه انتخاب شده‌اند؟
۶۹	فصل سوم: روش‌شناسی و الگوی تحلیل
۶۹	روش‌شناسی کمی
۷۱	متغیرهای مستقل و وابسته
۷۴	روش تحلیل آماری

۷۵	فرضیه‌سازی
۷۷	هابرماس، بنیاد معرفت‌شناختی الگوهای هفت‌متغیره
۸۱	فصل چهارم: متغیرهای اجتماعی اثرگذار بین منابع و توسعه
۸۱	شناسایی عوامل هفت‌گانه
۸۱	عامل اثرگذار ۱: نگرش مردم
۸۶	برخورداوری از منابع، لذت و توسعه
۸۹	دید بلندمدت، دید کوتاه‌مدت
۹۴	عامل اثرگذار ۲: سازمان‌های مردم‌نهاد
۹۶	N.G.ها و تداوم حرکت به سوی توسعه
۹۹	منابع، سازمان‌های مردم‌نهاد و توسعه
۱۰۱	سازمان‌های مردم‌نهاد و تقویت نقش زنان در جامعه مدنی
۱۰۳	توسعه از پیش به سوی به سوی نگرش مردم و افزایش نقش مردم
۱۱۱	عامل اثرگذار ۳: ساختار دولت
۱۱۵	دولت توسعه‌گرا، دولت چپ‌گرا
۱۱۸	منابع، دولت و توسعه
۱۲۵	عامل اثرگذار ۴: عامل دانش و مهارت
۱۲۷	چرا توسعه به آسانی به وقوع نمی‌پیوندد؟
۱۲۹	توسعه همه‌جانبه، ضرورت‌ها و اصول هزاره
۱۳۰	مدیریت مبتنی بر دانش و خلاقیت
۱۳۶	عامل اثرگذار ۵: سرمایه اجتماعی
۱۳۷	سرمایه اجتماعی به عنوان یک منبع
۱۳۹	سرمایه اجتماعی چیست؟
۱۴۲	سرمایه اجتماعی، تحکیم پیوندهای گروهی
۱۴۵	اعتماد
۱۴۷	کنش‌های انسانی و اعتماد، منبعی برای توسعه
۱۴۹	مسئولیت اجتماعی
۱۵۴	عامل اثرگذار ۶: هویت
۱۵۹	هویت، ملیت، نگاهی به توسعه
۱۶۲	هویت، نظریه‌های تفسیرگرایان و توسعه
۱۶۶	نگاه مانوئل کاستلز به هویت
۱۶۹	تعامل یا تقابل قومیت‌ها، نگرش هویتی و رابطه میان منابع و توسعه
۱۷۴	جهانی شدن، هویت، منابع و توسعه
۱۷۵	عامل اثرگذار ۷: جامعه اطلاعاتی

۱۷۷	جامعه مصرفی، اطلاعات و رسانه
۱۸۲	اطلاعات و سطح دسترسی‌ها
۱۸۲	منابع، سواد رسانه‌ای و توسعه
۱۸۶	تبیین سواد رسانه‌ای
۱۸۷	فصل پنجم: ایران و راه دشوار توسعه (رویکرد منبع‌محور)
۱۹۱	آیا ارزش‌ها باید تغییر کنند؟
۱۹۳	بحران خردورزی، اتلاف منابع و بازماندن از رسیدن به توسعه
۱۹۶	ضعف علم‌اندیشی در جامعه ایرانی
۱۹۹	ساختار دولت، عامل تعیین‌کننده توسعه
۲۰۳	توسعه اجتماعی و دولت نفتی ایران
۲۰۵	فقدان سازه‌های سرمایه‌ای و تخصیص ناعادلانه منابع
۲۱۲	سرمایه اجتماعی حلقه‌ی خود توسعه ایران
۲۱۸	شهروندان چه هنگام سازش‌ها نهاد می‌کنند؟
۲۲۱	ایران و موانع ورود به علم‌دانش
۲۲۵	ایران و موانع زیرساختی اطلاعاتی
۲۳۰	هویت، توسعه برون‌زا یا درون‌زا
۲۳۱	ایران، مسأله‌ای به نام هویت، منابع زیر مینی ۵۰ دلار توسعه
۲۴۱	فصل ششم: راهبردهایی برای تحقق توسعه‌ی منبع‌محور
۲۴۷	راهکارهایی برای پیاده‌سازی الگوی هفت‌متغیره
۲۵۱	جدول پیوست
۲۸۱	فهرست منابع و مآخذ
۲۹۱	نمایه

سخن هزاره

تجربه‌ی کشور در این گذشته نشان می‌دهد با وجود انجام تلاش‌هایی در دو عرصه‌ی دانش نظری و برنامه‌ریزی کار، بی برای تحقق توسعه و پیشرفت و رسیدن به وضعیت مطلوب، کماکان راهی طولانی پیش رو است. با توجه به ظرفیت‌ها و منابع بالقوه‌ی سرشار موجود در کشور، برنامه‌ریزی‌های گسترده و توانمند باید در سطح مطلوب و رضایت‌بخشی از پیشرفت را در ابعاد فرهنگی، اقتصادی، اعتقادی و... فراهم آورند.

با نگاهی عمیق می‌توان دریافت که توسعه و پیشرفت، علاوه بر ابعاد اقتصادی-اجرایی، دارای ابعاد اجتماعی-فرهنگی نیز هست؛ ابعادی که می‌توان اصالت‌ترین تجلی‌گاه آن را در نیل به وفاق و اجماع ملی و پی‌ریزی جامعه‌ای دانش‌پسین یافت. به بیان ساده، جوامع به پیشرفت مورد انتظار خود دست نخواهند یافت، مگر اینکه در گام نخست، کشف و فراهم آوردن ابزارها و لوازم تحقق آن در شبکه‌ی درهم‌تنیده‌ای از نخبگان، مردم، دولت، به دغدغه و خواست مشترک تبدیل شود و هریک متناسب با ظرفیت‌ها و قابلیت‌هایشان مسئولیتی را عهده‌دار شوند و این‌گونه وفاق و اجماع ملی برای داشتن جامعه‌ای پیشرفته مهیا شود؛ وفاق‌ی که متضمن هم‌افزایی قابلیت‌ها و دست یافتن به آمال و آرزوهای مشترک خواهد بود. در گام دیگر، ضروری است تمام تصمیم‌ها، اقدام‌ها و سیاست‌گذاری‌ها محصول فرایندهای علمی باشند. واضح است این مهم محقق نخواهد شد، مگر آنکه رفتار علمی در میان عناصر اجتماع نهادینه و پایه‌های جامعه‌ی دانش‌بنیان پی‌ریزی شود.

بر این مبنا و با توجه به ضرورت بسیج ملی برای طراحی و تدوین مدل مناسب توسعه، اندیشگاه طرح هزاره، مسئله پیشرفت و توسعه‌ی کشور را به‌عنوان دغدغه‌ی اصلی خود برگزیده است. این اندیشگاه با تأکید بر مبانی اسلامی و ایرانی، تفکر جمعی، پرهیز از مطلق‌گرایی تئوریک، تأکید بر خردگرایی و عقلانیت، تأسی از عدالت‌محوری، نگاه جهانی مبتنی بر تحقق منافع ملی و به‌کارگیری دانش روشنفکران و نخبگان این مرز و بوم، در ستای توانمندسازی ذی‌نفعان مشروع توسعه اعم از تصمیم‌گیران، تصمیم‌سازان و آحاد مردم به‌منظور تسریع جریان پیشرفت و بالندگی کشور گام برمی‌دارد. اندیشگاه طرح هزاره با تکیه بر ایجاد بسترهای دانشی و ایجاد فضای آزاداندیشی برای مطالعه‌ی مبانی نظری پیشرفت و توسعه با هدف حفظ منافع ملی، در این جنبش ملی مشارکت می‌کند. این اندیشگاه ضرورت صلی خود را تلاش برای نیل به الگوی مناسب پیشرفت، توسعه و تعالی کشور و میراثی از بهبود مستمر سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های ذی‌نفعان مشروع، با هدف توانمندسازی و ارائه‌ی مشوره به آنها، به‌منظور تحقق اهداف زیر قرار داده است:

- تلاش برای طراحی الحرب بومی پیشرفت و توسعه
- بسترسازی دانشی، نقادی و ارزیابی مکاتب توسعه
- تولید اسناد راهنما و سیاست‌پژوهی در حوزه‌های گوناگون توسعه و
- ارائه‌ی راه‌حل‌های علمی-کاربردی و هرچند

اندیشگاه امیدوار است با انتشار کتاب حاضر ضمن غنی‌سازی متون علمی مربوط به «توسعه و پیشرفت»، چهارچوب تحلیلی مناسبی برای ارزیابی مسائل و ارائه راهکار پدید آید. همچنین مرجع علمی برای کلیه پژوهشگرانی باشد که به مطالعه، تحقیق و برنامه‌ریزی در راستای پیشرفت کشور اشتغال دارند. مؤسسه اندیشه و پژوهش طرح هزاره، امیدوار است با بهره‌مندی از نظرات اصلاحی و انتقادی خوانندگان، بتواند به تکمیل مطالعات خود بپردازد. در این مجال ضروری است از تلاش‌های ارزشمند نویسندگان محترم کتاب جناب آقای دکتر ناظری و دکتر امیر هنریور و مدیر محترم کارگروه منابع ملی و دیگر همکاران محترمی که در آماده‌سازی این اثر مشارکت نمودند قدردانی و تشکر خود را اعلام دارم.

دکتر حسن حاج‌قاسم

مدیرعامل مؤسسه اندیشه و پژوهش طرح هزاره

مقدمه مدیر کارگروه توسعه و منابع ملی

بی‌شک یکی از بزرگترین چالش‌های توسعه ایران، تقویت رویکرد علمی و گسترش نفوذ تبیین‌های علمی در تحلیل مسائل کشور است. ورود بخش خصوصی و غیردولتی به ویژه سازمان‌های مردم‌نهاد به عرصه علوم انسانی و مطالعات توسعه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و نقش مهمی در رشد فرهنگ علمی در کشور و همچنین گسترش مرزهای دانش دارد؛ از آنجا که محدودیت‌های موجود در رویکردهای دولتی به مطالعات و پژوهش، در بخش غیردولتی کمتر به چشم می‌خورد. از جمله مهم‌ترین مزیت‌های اجرای پژوهش‌های بنیادین در سطح ملی در سازمان‌های غیردولتی، آزادی علمی است که سازمان‌های مردم‌نهاد در طراحی برنامه پژوهشی خود دارند. این آزادی عمل در طراحی برنامه پژوهشی در سه بعد اصلی خود را نشان می‌دهد. اول، آزادی عمل در انتخاب رشته و موضوع پژوهش فارغ از قیدهای سازمانی و مطالبات دستگاه‌های دولتی. دوم، آزادی عمل در تعیین مدت زمان اجرای پژوهش بی‌توجه به محدودیت‌های زمانی مورد نظر دستگاه دولتی حامی و تحت فشار قرار گرفتن بابت اجرای سریع مطالعات. و سوم، آزادی عمل در ترسیم خروجی مطلوب از پژوهش بدین معنی که پژوهش بنا به انتخاب پژوهشگر می‌تواند صرفاً بنیادی و حتی عاری از رویکردهای کاربردی باشد، درحالی‌که پژوهش‌های دولتی عموماً معطوف به کاربرد هستند و از انجام مطالعات بنیادی احتراز می‌شود. این محدودیت‌ها در پژوهش‌های دولتی در علوم انسانی و به ویژه مطالعات

توسعه، یعنی محدودیت در انتخاب موضوع پژوهش، محدودیت در مدت زمان اجرای پژوهش و محدودیت در ترسیم خروجی نهایی پژوهش سبب می‌شوند پژوهشگران در بخش دولتی به صورت طبیعی به اجرای الگوهای مشخصی از پژوهش روی بیاورند و به خودسانسوری برای تطابق یافتن با محدودیت‌های فوق‌الاشاره پژوهش دولتی روی بیاورند.

ورود سازمان‌های مردم‌نهاد به پژوهش در علوم انسانی و مطالعات توسعه، محدودیت‌های مذکور را می‌شکند و استقلال علمی پژوهشگران را افزایش می‌دهد. در این راستا موسسه مدیشه و پژوهش طرح هزاره (به اختصار اندیشگاه) متکی بر نظر پژوهشگران مستقل خود و با تحلیل روند مطالعات توسعه در ایران و کاستی‌ها و ضروریات آن هیچ مانع و موانعی در پژوهشی تخصصی را ایجاد و حمایت نموده است. کارگروه توسعه و منابع ملی یکی از کارگروه‌های فعال اندیشگاه است که مساله توسعه در ایران را از منظر منابع مورد بررسی قرار می‌دهد. طبق این نگاه توسعه تابعی از مؤلفه‌های منابع ملی، سطح و سوه بهره‌برداری از آنهاست و منابع موتور محرک توسعه هستند. رابطه میان منابع ملی و توسعه رابطه‌ای میان یک متغیر اصلی (منابع ملی) و متغیر تابع (توسعه) است؛ به‌طوری‌که میان منابع ملی و توسعه رابطه مستقیم برقرار است و ساختار این رابطه با توجه به تغییرات یافت رزمین و دحل تغییر می‌شود و به همین دلیل مطالعه دقیق‌تر منابع در سطح ملی و تبیین علمی چگونگی کار گرفته شدن آن در روند توسعه اهمیتی فراوان دارد. به این ترتیب بخش‌های همکار دلائل و عوامل روند کند پیشرفت را می‌توان در جانشها و معضلات موجود در مؤلفه منابع جستجو کرد. منابع ملی از نظر کارگروه توسعه و منابع ملی عبارتند از (دیوسالار و همکاران؛ ۱۳۹۱):

«منابع ملی عبارتند از مجموعه ورودی‌های پایه مادی و غیرمادی در دسترس یک دولت-ملت که پردازش آنها در نظام‌های تولیدی، خدماتی و فکری در سطح ملی ارزش‌آفرین باشند و با مدیریت و بهره‌برداری می‌توانند زمینه‌ی ارتقای سطح توسعه ملی را فراهم آورند.»

مطابق تعریف فوق، برنامه مطالعاتی ده ساله‌ای با هدف شناسایی دقیق‌تر الگوی تاثیرگذاری منابع بر توسعه ایران طراحی شده است. هدف این برنامه نمایش اهمیت

استراتژیک مولفه منابع در فهم و شناخت مسائل توسعه ایران است و اینکه منابع ملی می‌تواند زاویه‌ای جدید برای تحلیل مسائل توسعه ایران باشد و دریچه‌ای تازه برای ارائه راهکارهای نوآورانه باز کند. از این زاویه به نظر می‌رسد بحران‌های اساسی در چهار عرصه کلیدی مرتبط با منابع بخش مهمی از دلایل ناکامی برنامه‌های توسعه ایران را توضیح می‌دهد. این بحران‌ها عبارتند از بحران مدیریت و بهره‌برداری از منابع، بحران شناسایی و ترکیب منابع، بحران دسترسی به منابع و بحران تخصیص منابع.

این اساس برنامه کارگروه منابع از سال ۱۳۸۹ آغاز شده است و در دوره‌ی اول به مدت ده سال یعنی تا سال ۱۳۹۹ ادامه خواهد یافت. این برنامه در پنج محور اصلی تنظیم شده است تا ضمن آنکه مفهوم و معنای منابع به طور دقیق‌تر مورد بررسی قرار می‌گیرد، عوامل زیربنایی آفرینی منابع بر توسعه نیز استخراج شده و تحلیل‌های تاریخی دقیق‌تری در تائید منابع در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران ارائه گردد. محورهای اصلی برنامه کارگروه (۱۳۹۹-۱۳۸۹) عبارتند از محور اول مطالعه چیرستی و مفهوم‌شناسی منابع، محور دوم مطالعات ساختار و الگوی تاثیرگذاری منابع بر توسعه، محور سوم تجزیه و تحلیل تاریخی رابطه منابع و توسعه در ایران، محور چهارم تحلیل مسائل جاری توسعه ایران مبتنی بر منابع و محور پنجم تدوین و توصیف پیش‌نظریه توسعه منبع‌محور.

کتابی که پیش رو دارید در راستای محورهای اول و دوم برنامه کارگروه توسعه و منابع ملی قرار دارد و بخشی از پژوهش‌های نظری کارگروه را تشکیل می‌دهد که در فاصله سال‌های ۱۳۹۱ لغایت ۱۳۹۳ با هدایت آقای دکتر مهراد شمس و همکاری دکتر امیر هنریور به اجرا درآمده است. کتاب حاضر به دلیل رویکرد نوآورانه‌اش در تبیین الگوی تاثیرگذاری منابع بر توسعه اهمیت فراوانی دارد. نوآوری اصلی نویسندگان در این است که در نقطه‌ای متفاوت می‌ایستند و پرسش از توسعه ایران را از منظری جدید مطرح می‌کنند. آنها به این پرسش کلیدی و البته مغفول در مطالعات توسعه ایران توجه می‌کنند که چه عوامل اجتماعی نقش آفرینی منابع در توسعه ایران را تحت تاثیر قرار می‌دهند؟ این پرسش در ذیل این مساله بزرگ‌تر قرار می‌گیرد که منابع ملی از طریق چه مولفه‌هایی وضعیت توسعه نیافتگی در ایران را تغییر می‌دهند. پاسخ نویسندگان

کتاب به پرسش مذکور این است که هفت متغیر اجتماعی در تعیین الگوی نقش‌آفرینی منابع در توسعه مداخله می‌کنند و به همین دلیل هرگونه برنامه‌ریزی توسعه در ایران برای اصلاح و بهینه‌سازی مدیریت منابع بدون توجه به این متغیرهای هفت‌گانه بی‌نتیجه خواهد ماند.

یادآوری چند نکته در خصوص روش نگارش و متن کتاب ضروری به نظر می‌رسد. روش متفاوت نگارش کتاب حاضر که به واسطه ممارست‌های دکتر مهرداد ناظری و همکاری تنگاتنگ اندیشه‌ای ایشان با دیگر اعضای کارگروه توسعه و منابع ملی حاصل شده است، در نوع خود جالب توجه است. ایده اولیه کتاب در قالب یک مقاله به کارگروه توسعه و منابع ارائه شد و به دنبال اخذ نظرات اعضا بخش‌های جدیدی به مقاله مذکور افزوده شد. زمینه شکل‌گیری کتاب حاضر را فراهم آورد. فصول مختلف کتاب در چندین نوبت در جلسات کارگروه ارائه شد و نظرات تمامی اعضا به نویسنده منتقل شد. به این ترتیب اگرچه این اثر و نویسنده اصلی دارد، لیکن به دلیل مشارکت فکری فعال تمام اعضای کارگروه توسعه و منابع در دفعات متعدد، این کتاب به میزان زیادی در بردارنده عصاره‌ی اندیشه‌ای کارگروه منابع ملی نیز می‌باشد. از سوی دیگر نگارش کتاب با متنی ساده و قابل فهم، دایره مخاطبان این اثر را می‌گستراند و امکان استفاده طیف وسیع‌تری از علاقمندان به توسعه ایران را فراهم می‌کند.

امید است آرایه این اثر به جامعه علمی کشور فرصتی برای تحلیل توسعه ایران از منظری جدید فراهم آورد. هدف نهایی این مطالعه و کارگروه منابع ملی نیز مساعدت اندیشه‌ای به ذی‌نفعان و کارگزاران و پژوهشگران توسعه ایران در برافزایش سطح توسعه‌یافتگی کشور است. بی‌شک این اثر و مطالب ارزشمند ارائه شده در آن برای برنامه‌ریزان، پژوهشگران و دانشجویان علاقمند به مطالعات توسعه امکان تحلیلی جدیدی را فراهم می‌آورد. به منظور تسهیل ارتباط دوسویه، خوانندگان و علاقمندان می‌توانند در صورت تمایل به کسب اطلاعات بیشتر در خصوص برنامه‌های کارگروه توسعه و منابع ملی و مشارکت در ایران برنامه پژوهشی به وبگاه www.iranvision1404.com مراجعه و یا با ایمیل کارگروه به آدرس manabemeli@gmail.com مکاتبه نمایند.

در پایان لازم می‌دانم از آقای دکتر مهرداد ناظری به عنوان عضو برجسته کارگروه

منابع ملی و نویسنده این اثر و همچنین از آقای دکتر امیر هنریور عضو دیگر کارگروه منابع ملی که زحمت محاسبات کمی در این اثر را متقبل شدند قدردانی و تشکر فراوان نمایم. همچنین انتشار این کتاب و پیگیری برنامه‌های کارگروه منابع ملی بدون همراهی و مساعدت‌های همه‌جانبه و مستمر آقایان دکتر حسن حاج قاسم و دکتر رحیم عباسی مقدور نبود. از دیگر همکارانم در شورای مدیران اندیشگاه طرح هزاره و نیز اعضای کارگروه توسعه و منابع ملی به واسطه هم‌فکری‌های ارزشمندشان سپاس فراوان دارم.

عبدالرسول دیوسالار

مدیر کارگروه توسعه و منابع ملی

دی ماه ۱۳۹۴

مقدمه مولفین

کتابی که پیش روی شما قرار می‌گیرد، بخشی از پژوهش‌هایی است که در کارگروه توسعه و منابع ملی موسسه اندیشه و پژوهش‌های طرح هزاره با هدف تجزیه و تحلیل نقش منابع در توسعه ایران صورت گرفته است. اندیشگاه طرح هزاره که سال‌هاست در قالب کارگروه‌های مختلف در مورد توسعه کار می‌کند، کتابی را در حوزه‌های مختلف در خود جای داده است که هر یک از زاویه‌ای به مفهوم توسعه نگاه کرده و آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند. بر این اساس نویسندگان این کتاب که عضو کارگروه منابع ملی و توسعه در این موسسه می‌باشند با تحقیق و تفحص در این خصوص، به نظریه پردازی درباره توسعه از زاویه‌ای متفاوت پرداخته‌اند. این تحقیق یک اثر جامعه‌شناختی محسوب می‌شود. از آنجا که جامعه‌شناسی علمی است که مبتنی بر روش علمی به تجزیه و تحلیل مسائل اجتماعی می‌پردازد تحقیق در این خصوص کمک شایانی به درک بهتر زندگی اجتماعی مردم می‌کند. جامعه‌شناسی از دو منظر به انسان خدمت کرده است. از یک سو با شناخت ناشناخته‌ها و تبیین پدیده‌های اجتماعی باعث دسترسی آسان‌تر بشر به زندگی بهتر و مرفه‌تر شده است و از سوی دیگر با شناسایی آسیب‌ها و نابهنجاری‌های اجتماعی راهکارهایی را در حل مسائل بشری ارائه کرده است. بورديو معتقد است که جامعه‌شناسی مسائل پشت پرده و گاه مسائل پنهان نگه داشته شده را عیان می‌کند. برای نمونه جامعه‌شناسی نشان می‌دهد که میان موفقیت تحصیلی که ادعا می‌شود به هوشمندی

دانش‌آموزان مربوط است، منشاء اجتماعی دارد. لذا از این منظر جامعه‌شناسی هراس ایجاد می‌کند اما هراسی که برای انسان مورد نیاز است. (تولیبیه، ۱۳۷۸) این تحقیق نیز می‌خواهد پرده‌ها را برداشته و نشان دهد که چگونه بین توسعه و منابع متغیرهای اثرگذار وجود دارد. در حقیقت جامعه‌شناسی ابزاری است که محدودیت‌های رسیدن به توسعه را برای ما در این تحقیق نشان می‌دهد. نکته‌ی دیگر که می‌توان به عنوان پیوند جامعه‌شناسی با این تحقیق عنوان کرد این است که جامعه‌شناسی سه خصلت اساسی دارد: ۱- علم تجربی است ۲- علم روش‌مند و اصولی است ۳- یک علم تطبیقی است. بنابراین جامعه‌شناسی به عنوان یک علم تجربی، به دنبال رسیدن به یک مرز روشن میان قضاوت، ارزش، قضاوت‌های واقعی است. (بتیل، ۲۰۱۳) بنابراین از این منظر نیز جامعه‌شناسی ما کمک می‌کند از قضاوت‌های عام‌گرایانه نسبت به توسعه پرهیز کرده و با یک اسلوب یا روش علمی در تحقیق به نتایج عینی دست پیدا کنیم. جامعه‌شناسی به تعبیر ژاکلین کاک علمی است که مردم‌دار بویا است که می‌خواهد به زندگی مردم کمک کند (کاک، ۲۰۱۳) یعنی محقق علوم انسانی باید بتواند برای رسیدن به راهکارهایی برای زندگی بهتر تلاش کند و از آنجایی که توسعه به معنای تغییرات تدریجی برای بهتر شدن و رسیدن به مطلوبیت بالاتر است علم جامعه‌شناسی در این تحقیق به ما کمک می‌کند تا با استفاده از تئوری‌های علوم اجتماعی، روش‌های تحقیق و متدهای علمی عوامل اثرگذار در رابطه میان منابع و توسعه را مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. در حقیقت تخیل جامعه‌شناسی در کار پژوهشی نشان می‌دهد که جامعه‌شناسان با زندگی مردم سر و کار دارند و می‌خواهند راه‌های رسیدن به رفاه را به آنها نشان دهند. این امر وجود دارد که این تحقیق نیز در این راستا نیز قدم بردارد. اهمیت دیگر این اثر در این است که الگوی ارائه شده در این کتاب که به نسبت و رابطه میان منابع و توسعه توجه دارد در نوع خود نوآورانه و برای اولین بار در کشور مطرح می‌شود. در حقیقت از آنجایی که کارگروه منابع و توسعه نگاهی منبع‌محور به توسعه دارد این تحقیق تلاش می‌کند پاسخی مناسب به افزایش اثر مثبت میزان اثرگذاری منابع بر توسعه دهد. برجستگی مسئله‌ی رابطه‌ی میان منابع و توسعه از آنجایی که ذهن نویسندگان شکل گرفت که همواره راه رسیدن به توسعه در ایران با مشکلات و تنگناهای زیادی مواجه شده یا می‌شود. در حقیقت

علی‌رغم همه تلاش‌ها تاکنون ایران در مسیر توسعه‌یافتگی به موفقیت دست نیافته، لذا عوامل و متغیرهای ارائه شده در این کتاب می‌خواهد نشان دهد که مسأله اساسی و تنگنای عدم توفیق ایران در مسیر توسعه چیست؟

نکته اساسی در طراحی الگوی نظری ارائه شده این است که طبق تحقیقات نویسندگان هفت متغیر در رابطه‌ی میان منابع و توسعه اثرگذار است که تحلیل و نتایج آن در بخش‌های مختلف کتاب ارائه شده است. لذا نگاه متفاوت این کتاب در ایران و توجه به منابع توسعه باعث تألیف کتابی شده است که برای محققان و پژوهشگران توسعه بسیار مثمر و قابل استفاده خواهد بود.

در فصل اول این کتاب به بررسی مفهوم منابع پرداخته شده است هر چند که قبل از چاپ این کتاب کتاب دیگری تحت عنوان مطالعات توسعه و مؤلفه منابع که توسط تیم پژوهشگران کارسزیه منابع توسعه به رشته تحریر در آمده، به بررسی مفهوم منابع به تفصیل پرداخته شده است. (برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به کتاب مطالعات توسعه و مؤلفه منابع نوشته دیوسالار و همکاران، نشر روزنه، ۱۳۹۲)، اما در این کتاب حاضر نیز به اختصار در فصل یک به بررسی مفهوم منابع از زوایای گوناگون پرداخته شده است. در فصل دوم این کتاب به بررسی این موضوع پرداخته شد که فلسفه شکل‌گیری متغیرهای هفت‌گانه چیست و از کجا به ذهن پرستان این کتاب رسیده است. در فصل سوم متدولوژی و روش تحقیق این کتاب به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل چهارم این کتاب که مهم‌ترین بخش این تحقیق است، متغیر الگوی هفت متغیره و نحوه‌ی اثرگذاری این متغیرها در رابطه میان منابع و توسعه پرداخته شده است. نکته مهم در تحریر این نوشتار توجه به عوامل اشاره شده با مطالعه بر روی کشورهای مختلف جهان می‌باشد. لذا پس از ارائه نظری هر الگو محققان به بررسی عملیاتی متغیرها پرداخته و با روش‌های آماری و اطلاعاتی که در بانک جهانی در خصوص کشورها وجود دارد به جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها پرداخته به طوری که هر فرد با مطالعه دیدگاه‌های نظری در هر متغیر بلافاصله با تجزیه و تحلیل داده‌های در دسترس در مورد کشورهای جهان مواجه می‌شود، لذا خواننده می‌تواند اثر هر متغیر

را در میزان اثرگذاری منابع بر روی توسعه مشاهده کند. در واقع در فصل چهارم کلیه این عوامل و متغیرها به تفکیک مورد بررسی و تجزیه و تحلیل نظری و آماری قرار می‌گیرند.

در فصل پنجم محققان تلاش کردند با نگاهی به الگوی هفت متغیره اثرگذار در رابطه و ان منابع و توسعه، به مطالعه‌ی کلی جامعه ایران بپردازند. هر چند که لازم است در نتیجه این الگو با دوره‌های تاریخی ایران مطالعات محتوایی و عمیق دیگری انجام داد. اما برای آشنایی و تطبیق این الگو با جامعه ایران به عنوان یک کشوری که می‌خواهد به توسعه برسد، به این صار به تجزیه و تحلیل این موضوع پرداخته شده است به طوری که هر خواننده می‌تواند پس از پایان این فصل در ذهن خود میزان اثرگذاری این الگو را در جامعه ایران مورد فهم و تجزیه و تحلیل قرار دهد. و ناکارآمدی های کشور در برنامه ریزی برای توسعه را فهم نماید. در فصل ششم راهبردهایی برای پیاده‌سازی الگوی هفت متغیره با رویکرد منبع‌محور ارائه شده است. در حقیقت در این فصل به اختصار به این موضوع پرداخته می‌شود که چگونه می‌توان با توجه به هفت متغیر اثرگذار در رابطه‌ی میان منابع و توسعه در مسیر توسعه حرکت کرد و میزان اثرگذاری منابع بر روی توسعه را در راستای توسعه همه جانبه کشور افزایش داد.

امید است با خواندن این کتاب خوانندگان به ویژه دانشجویان، اساتید و محققان حوزه‌ی علوم اجتماعی، اقتصاد، فلسفه، علوم سیاسی و... بتوانند به دستاوردهای ارزشمندی دست یابند. با توجه به این که این کتاب یک الگوی پیشنهادی را می‌دهد یقیناً دارای نقاط ضعف و نواقصی است که نگارندگان ضمن پذیرش این خطاها و نواقص از خوانندگان محترم درخواست می‌کنند که این ایرادات را به ادب‌های ایمیلی که در پایان این مقدمه درج شده، ارسال کنند.

در پایان نگارندگان از مدیریت اندیشگاه طرح هزاره به خاطر فراهم نمودن شرایط چاپ این کتاب کمال تشکر را دارند. همچنین از آقای دکتر عبدالرسول دیوسالار به خاطر انتقادات و ارائه نکاتی که در اصلاح این کتاب و بالا بردن کیفیت این اثر مؤثر بوده، کمال تشکر را دارند. همچنین از اعضای کارگروه توسعه و منابع ملی به ویژه آقایان دکتر علیرضا اسدی، دکتر نوری، دکتر محمود فرهادی‌نیا، مهندس فیروز بالکانی،

دکتر هومن ابوترابی، ابوالفضل نوری، دکتر ایمان هنرپور، دکتر غلامرضا حداد و خانم دکتر حمیده موسی‌پور به خاطر ارائه‌ی نظرات راهبردی و نکات کارشناسانه کمال تشکر را دارند. همچنین از خانم مریم نعیمی به خاطر زحماتی که در تایپ و ویرایش این اثر داشتند و از خانم طاهره میربراتی که کار صفحه‌آرایی و بازخوانی این اثر را با دقت فراوان انجام دادند کمال تشکر را دارند. با امید به اینکه این اثر کمکی به آینده توسعه و پیشرفت در ایران کند.

مهرداد ناظری

امیر هنرپور

Mehrdad_nazery@yahoo.com

Amir_honarpour@yahoo.com